مدیریت شهری
شماره ۳۸ بهار ۹۴
No.38 Spring 2015
۷-۱۸
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۰۳/۰۸ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۱۰/۰۱

ارزیابی طراحی کالبدی روستاهای پیرامون شهری بر اساس معیارهای ایرانی اسلامی
(مورد مطالعه: استان کردستان)

مهدی پورطاهری*- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
ادریس عبودی - پژوهشگر دوره دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تربیت مدرس، مدرس گروه جغرافیای دانشگاه پیام نور سقز، تهران، ایران.
عبدالرضا افتخاری- استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
ابوالفضل مشکینی- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده
باید گفت که طـــراحی کالبـــدی تلاشـی برای عینیت بخشی به تفکرات، ارزشها و اندوخته های معنوی جامعه است، تا بتواند دانش و تکنولوژی را در خدمت ساختن محیطی کارآمد، پویا، سازگار، پاسخگو و ماندگار به کار بگیرد. در همین راستا نیز در سالهای اخیر این تلاش ها پر رنگ تر از گذشته آغاز و در کشور ما نیز رسالت مذکور، در دستور کار سازمانها و نهادهای مربوطه قرار گرفته شده است. زیرا طراحی کالبدی بهینه می تواند زمینه توسعه و رفاه پایدار را فراهم نماید. مقاله حاضر وضعیت به کارگیری شاخص های ایرانی اسلامی را در طراحی کالبدی روستاهای پیرامون شهری استان کردستان بررسی می نماید. بدین منظور ابتدا شاخص های طراحی کالبدی ایرانی اسلامی در سه بعد اجتماعی فرهنگی، اقتصادی و محیطی اکولوژیکی از منابع مختلف استخراج گردید؛ سپس از میان ۷۲ روستای پیرامون شهری استان ۳۰ روستا به طور نمونه انتخاب گردیده و با روش توصیفی تحلیلی و استفاده از SPSS میزان به کارگیری شاخص ها مورد سنجش قرار گرفته است و همچنین پراکندگی میزان به کارگیری شاخص ها با نقشه های GIS نشان داده شده است. نتایج تحقیق نشان می دهد که در طراحی کالبدی روستاهای مورد مطالعه شاخص های ایرانی اسلامی رعایت نشده و این مسئله مشکلات زیادی را در این نقاط به بار آورده است. در نهایت پیشنهاداتی برای بهبود فرایند طراحی کالبدی مبتنی بر ارزش های ایرانی اسلامی ارائه گردیده است.
واژگان کلیدی: طراحی کالبدی، الگو، ایرانی - اسلامی، روستا، کردستان.

Survey rate of using Iranian Islamic index in physical design of Kurdistan province peripheral villages

Abstract
Physical design is an effort to realize opinions, values, and culture of society so that it can use knowledge and technology for making dynamic, useful, adaptable, sustainable and responsible environment. Recently, these efforts begin better in comparison with past and organization pay more attention to them because optimum physical design make development, sustainable and welfare. This article survey rate of using Iranian Islamic index in physical design of Kurdistan province peripheral villages; For this goal at first Iranian Islamic physical design, indexes extract in three dimension: cultural-social, economic and ecological. After that, we selected 30 villages through 72 peripheral villages. The method of research is descriptive-analytical with using SPSS and GIS. The result of research show that Iranian Islamic indexes did not use in physical design of case study villages. This issue makes many problems. Finally, the suggestions present for improving physical design process according Iranian Islamic values.
Key words: physical design, Iranian Islamic, rural, Kurdistan.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۲۸۱۹۷۲؛ رایانامه: mehdipourtaher@gmail.com

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

مقدمه

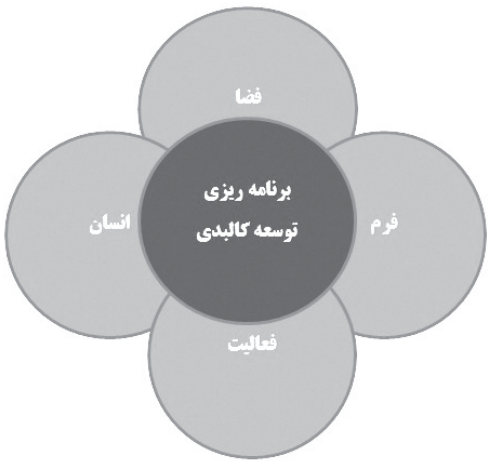
طراحی[1] بخشی از هنر سازمان دادن فضای کالبدی است که با رشته های مختلف علمی و هنری مانند برنامه ریزی شهری و روستایی، معمـــاری و منظرســـازی، مهندسی فنی، مهندسی ترافیک و حمل و نقل، روانشناسی، جامعه شناسی و اقتصاد سر و کار دارد و در عین حال با سیاست و فرهنگ نیز ارتباط پیدا می کند. طراحی، حلقه پیونددهنده معماری، معماری منظر، مهندسی به صورت گسترده و برنامه ریزی و مخصوصا برنامه ریزی شهری و روستایی است. «بارنت» (۱۹۷۴) معتقد است طرح ریزی کالبدی فرآیند طراحی سکونتگاه‌ها بدون طراحـــی ساختمانهـــا است. «مدنـــی پور» (۱۹۹۷) می گوید طرح ریزی کالبدی یک فعالیت بین رشته ای برای شکل‌دهی و مدیریت محیط سکونتگاهی است که هم به فرآیند شکل‌دهی و هم فضاهایی که امکان شکل دهی را فراهم می آورند.

«طراحی روستایی»[2] فرآیندی است که به شکل دهی فیزیکی بافت های مختلف روستایی منجر مـــی شود. طراحی روستایی با رویکرد ساختارگرایی به ایجاد اماکن متعدد می پردازد. این فرآیند طراحی ساختمان ها، فضاها و چشم اندازها را در برمی گیرد و نهایتاً جریانی را به راه می اندازد که به عمران و آبادی روستایی کمک می کند (fainstein,1396p27).

برنامه ریزی توسعه کالبدی فقط مجموعه ای از پروژه ها و طرح هایی نیست که برای نواحی روستایی تهیه می شود بلکه فرایندی است پویا و آینده نگر که با توجه به اشکال تغییر، سازماندهی این اشکال را از جنبه های اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی مدنظر قرار می دهد تا اهداف توسعه پایدار را که همان دستیابی به حق توسعه یافتگی و زندگی شرافتمندانه است از طریق خود مردم و به وسیله آنان و با تسهیل گری بیرونی ها تحقق بخشد و زندگی روستایی را تغییر دهد یا بهبود بخشد (افتخاری، ۱۳۹۰)؛ بنابراین برنامه ریزی توسعه کالبدی برایند نظمی متمرکز بر سازماندهی، جهت دهـــی، تسهیل گـــری و مدیریت رشد و توسعه سکونتگاه های انسانی است که بر استفاده کارآمد و پایدار از زمین و حفاظت از منابع مرتبط با آن تأکید می ورزد (Omwenga,2002,P2).

برنامه ریزی توسعه کالبدی سکـــونتگاه هـــای روستایی در واقع بخشـــی از برنامـه ریزی توسعه روستایی است که فرایند ساماندهی، هدایت معقول و منطقی ساختار فیزیکی نقاط روستایی را در تناسب با مقتضیات مکانی- فضایی و در یک افق زمانی مشخص تعقیب می نماید (مهندسین مشاور DHV، ص ۴۳۸). برنامه ریزی توسعه کالبدی، مدیریت خردمندانه فضا است. در این معنا مفهـــوم کنونـــی برنـــامه ریـــزی توسعه کالبدی برتعامل عناصر چهارگانه «فرم» به عنوان تجدید کننده فضا، «فعالیت» به معنای کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی انسان، «فضا» به عنوان محل و «مکان» وقوع فعالیت و انسان به عنوان روح دهنده به فضا و فعالیت است (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۱۹).

شکل ۱. مؤلفه های مفهومی برنامه ریزی کالبدی؛ مآخذ: افتخاری، ۱۳۹۰، ص ۲۱۹

در چنین شرایطی تعامل عناصر یاد شده، زمینه پایداری یک جامعه و کیفیت محیطی آن را بر پـــایه برابری و عدالت از راه برنامه ریزی کالبدی تامین خواهد کرد؛ زیرا بر اساس چنین مفهومی از برنامه ریزی کالبدی، زمانی که توسعه کالبدی به وقوع می پیوندد، اغلب شاهد آثار نامطلوبی از آن در سطح منابع آب، زمیـــن و اتمسـفر هستیم که حاصل فعالیت انسان بر فضای سکونتگاهی خود است. در این حالت با فشار رشد جمعیت و عرضه

1.design

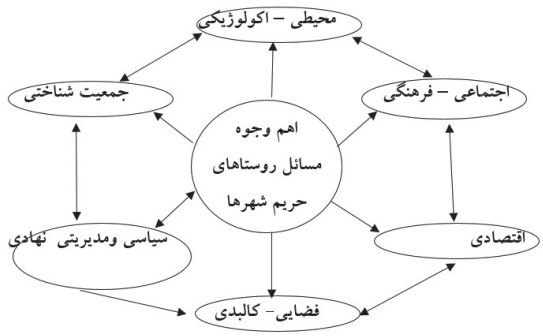
2 Rural Design

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۸ بهار ۹۴
No.38 Spring 2015

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

ناکافی مسکن و خدمات در سطح سکونتگاه های انسانی، دسترسی نداشتن فقیران به تاسیسات خدماتی و سرپناه و نیز نبود امنیت در حوزه مالکیت زمین به همراه رشد و توسعه نامتوازن عناصر کالبـــدی و بهره نگرفتن به شکل پایدار از منابع، مفهوم برنامه ریزی کالبدی معنای جدیدی می یابد (Oduwaye, 2002:2)

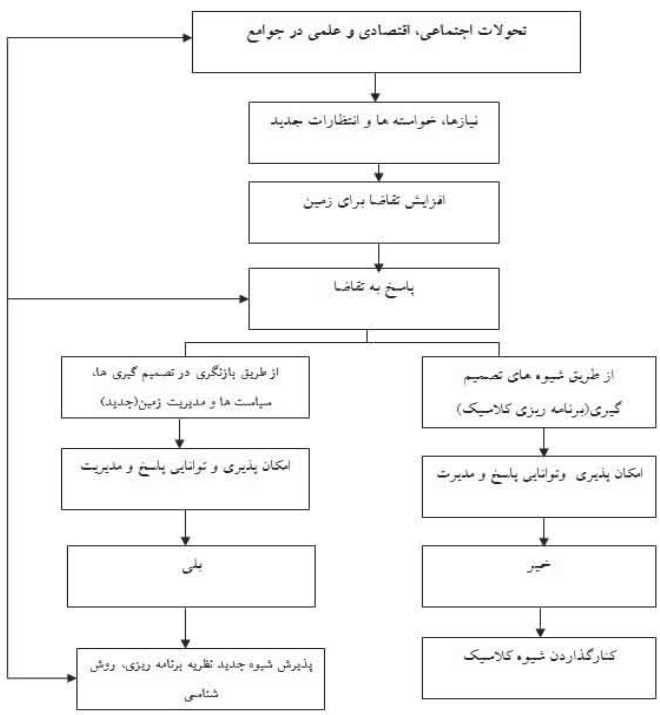
شکل ۲. ابعاد مسئله ای روستاهای حریم شهرها؛ ماخذ: بنیاد مسکن، ۱۳۹۲، طرح مطالعاتی روستاهای حریم شهرها.

شهرهای استان کردستان در گذشته دارای رشد متعادل و متوازنی بوده اند، اما در چند دهه اخیر پس از مهاجرتهای روستایی، اقتصاد برون زای شهری و رشد جمعیت دارای گسترشی سریع و شتابان شده اند و اغلب این رشد هم بصورت گسترش افقی اتفاق افتاده که با این الگو از رشد، بر هم خوردن ساختار کالبدی روستاهای پیرامون قابل پیش بینی است. آنچه به عنوان مسئله و معضل در «روستاهای پیرامون»[1] شهری در استان کردستان دیده می شود، بر هم خوردن ساختار کالبدی و نامشخص بودن الگوی رشد آنهاست یعنی روستاها پس از آنکه خود را در مجـــاورت شهـر دیده انـــد، ساختار قدیمی خود را از دست داده و دچار نوعی آشفتگی ساختاری عملکردی شده اند. روستاهای پیرامون شهرها در اســـتان کردســـتـــان با توجه به فاصله اندکی که با شهر دارند، از جریانات خارجی ارتباط با شهر تاثیرات زیادی پذیرفته اند.

برنامه ریزی کاربری زمین، معماری مساکن و الگوی رشد کالبدی در این نقاط تحت تاثیر رشد غیرمتمرکز و برون زا قرار گرفته و از توجه به معماری بوم آورد و الگوی کالبدی ارگانیکی فاصله گرفته اند که این خود موجب مشکلات زیادی شده است از جمله آنها می توان رعایت نکـــردن ســـرانه و استانداردها، در نظر نگرفتن حقوق همسایگی، رسوخ نمودهای غریب فرهنگـــی در کالبد روستایـــی و ... را نام برد. در پاسخ به چنین مشکلاتی خلاء یک الگوی کالبدی مناسب احساس می شود که با نیازها، سطح فرهنگی-اجتماعی، و پایگاه دینی افراد این مکان ها سنخیت و همخوانی داشته باشد. بنابراین می توانیم بگوییم که فاصله گرفتن از الگوی طراحی مبتنی بر ارزش های ایرانی اسلامی دلیل عمده این مشکلات می باشد. با توجه به چنین مشکلاتی و موارد دیگری از این قبیل، این پژوهش در پی یافتن طرحی مناسب برای چنین نقاطی می باشد. برنامه ریزی کالبدی روستاهای پیرامون شهرها در استان کردستان از چه الگویی تبعیت می کند؟

شکل ۳. مدل مفهومی ضرورتهای بکارگیری نظریه ها، برنامه ریزی و روش شناسی جدید در برنامه ریزی و مدیریت کالبدی و کاربری زمین؛ ماخذ: افتخاری، ۱۳۹۰

۱. در این پژوهش مقصود از روستاهای پیرامونی شهر روستاهایی است که در نزدیکی شهر (کمتر از ۱۰ کیلومتر) می باشند و یا به نوعی فاصله آنها با شهر در حال کم شدن است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

فرضیه تحقیق

پیرامون شهری از شاخص های ایرانی اسلامی تبعیت نمی کند.

بنظر می رسد که الگوی کالبدی سکونتگاه های روستایی

جدول ۱. پیشینه تحقیق در سطوح جهانی، ملی و منطقه

ردیف	نام محقق	عنوان تحقیق	سال	منطقه	روش کار	نتیجه
۱	Nick Gallent	Planning on the edge(planning at (the rural-urban	۲۰۰۶	لندن	تحلیل کالبدی	ارائه الگوی طراحی کالبدی روستاهای حاشیه شهرها و ارائه الگوی کالبدی مناسب با در نظر گرفتن شاخص های اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی
۲	Bart R. Johnsons	Ecology and design	۲۰۰۲	ایسلند	مقایسه ای	ارائه شاخص های اکولوژیکی در طراحی کالبدی
۳	David W.Orr	Design on the edge	۲۰۰۶	لندن	روش توصیفی تحلیلی و آماری	ارائه الگوی طراحی در نقاط حساس برنامه ریزی
۴	Cliff Moughtin	Urban design	۱۹۹۹	-	آنالیز آلترناتیو های طراحی	ارائه الگوهای کالبدی طراحی بر اساس عوامل اقتصادی اجتماعی و اکولوژیکی
۵	Cliff Moughtin	Urban design ornament and decoration	۱۹۹۵	-	روش تحلیلی	ارائه شاخصهای مهم و عوامل تأثیرگذار در طراحی کالبدی شهر
۶	Thomas H.Russ	Site planning and design	۲۰۰۹	نیویورک	روش توصیفی تحلیلی	طراحی و مکان یابی پایدار شهری و روستایی و ارائه الگوی مناسب
۷	دنیس راندینلی	مطالعاتی بر روابط شهر و روستا در نواحی پیرامونی شهرها با محوریت سیاست توسعه.	۱۹۵۰	-	اسنادی و پیمایشی	محقق نظریه وابستگی را با تأکید بررسی می کند و در نتیجه می گوید که هدف نهایی، توسعه ناحیه ای است بنابراین هر گونه تصمیم گیری و برنامه ریزی باید حول این هدف مهم دور بزند .
۸	مایکل لیپتون	مطالعاتی در زمینه روابط شهر و روستا در جهان با تأکید بر تأثیرات نفوذ شهر بر روستا	۱۹۸۴	-	اسنادی و پیمایشی	محقق در نتیجه معتقد می شود که شهر در تلاقی با روستا نفوذ مؤثری را بر آن دارد و موجب گسترش افقی و نا برابری هایی در حوزه های روستایی می شود
۹	مصطفی مؤمنی	بررسی روابط شهر تفت با روستاهای پیرامونی آن	۱۳۶۰	تفت	روش توصیفی تحلیلی	بررسی روابط شهر تفت را با روستاهای پیرامونی آن
۱۱	مزینانی محمد	احیا و ساماندهی کالبدی روستاهای ملحق شده به شهر در منطقه لویزان	۱۳۸۲	روستای لویزان	میدانی، مقایسه ای و ماتریسی	شناخت و معرفی نابسامانی های موجود و ارائه برنامه هایی جهت برنامه ریزی کالبدی روستاهای پیرامون شهر
۱۲	سعید زنگنه	بررسی پدیده پراکنش افقی شهر تهران و تاثیر آن بر زمین های کشاورزی پیرامون	۱۳۸۶	شهر تهران	هلدرن، جیمی، آنتروپی و...	حدود ۱۹۳۹۹ هکتار از زمین های مرغوب و درجه یک کشاورزی در فاصله ۲۲ سال در پیرامون شهر از بین رفته است که عامل اصلی این نابودی و تغییر کاربری این زمین ها رشد و پراکنش افقی این شهر بوده است

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

مروری بر پیشینه و ادبیات تحقیق

با مطالعات کتابخانه‌ای و اینترنتی مشخص شد، کاری که دقیقاً عنـــوان این تحقیـق را در بر داشـــته باشد، در منطقه انجام نگرفته اما کارهایی در حوزه های مشابه انجام گردیده که هریک از آنها به یکی از ابعاد موضوع پرداخته اند. خلاصه کارهای انجام شده سه سطح جهانی، کشور و منطقه در جدول های ۱ تا ۴ آورده شده است.

جدول ۲. تعریف نظری متغیرهای بعد اجتماعی فرهنگی تحقیق؛ تنظیم: نگارندگان، ۱۳۹۳

بعد اجتماعی فرهنگی	مردم مداری: توجه به مردم و خواسته های آنها (دموکراسی).
	عقاید متافیزیک (تفکرات فلسفی و عرفانی): عقیده به آخرت، دعا، مکانهای زیارتی و...
	امنیت، آرامش طلبی و حریم (درون گرایی): حفظ حریم خصوصی و امنیت چشم و گوش و...
	هویت گرایی و حس تعلق به مکان: وطن دوستی و متعلق دانستن خود به یک مکان.
	عدالت اجتماعی: برقراری فرصت های برابر جهت استفاده از معابر، فضاهای عمومی و...
	اتحاد: حفظ وحدت و یگانگی (مرکزگرایی) مثل قبله که در طراحی باید مدنظر قرار بگیرد.
	حرمت همسایگی: احترام به حقوق متقابل افراد در استفاده از فضاهای مشترک.
	میراث فرهنگی: حفظ آثار و میراث گذشتگان، احترام به قهرمانان ملی، مذهبی
	دین مداری: توجه به آموزه های دینی (قبل و بعد از اسلام) در همه امور زندگی
	سادگی: تلاش برای پرهیز از تجمّلات و روحیه طاغوت طلبی.

جدول ۳. تعریف نظری متغیرهای بعد اقتصادی تحقیق؛ تنظیم: نگارندگان، ۱۳۹۳

بعد اقتصادی	اقتصاد دینی: تاکید بر زکات، خمس، وقف و... که در طراحی کالبدی نقش داشته اند.
	تصرف و تصاحب: تاکید بر غصبی نبودن زمینی که روی آن زندگی می نماییم.
	مالکیت: وجود آیین هایی مثل مشاع، مالکیت وقفی، و...
	عدالت اقتصادی: تلاش برای کاهش فاصله طبقاتی خصوصاً اگر در کالبد خودنمایی کند.
	نیارش و پیمون: استحکام و دوام سازه های کالبدی به استفاده از با صرفه ترین مصالح.
	ارزش زمین و اجاره بها: زمین مناطق پیرا شهری به چشم یک کالای با ارزش دیده می شود.
	نوع مشاغل: بعضی مشاغل نیاز به طراحی یک مکان ویژه دارد (مثل دامداری و...).
	قدرت خرید: قدرت خرید در انتخاب سایز و تنوع ساخت و سازهای کالبدی تاثیر دارد.
	تناسب قیمت مسکن و سطح درآمد: مسکن نباید بیش از ۲۰% درآمد ماهانه خانوار را به خود اختصاص بدهد.
	تمایل به اخذ وام: برخی افراد گرفتن وام برای ساخت و سازها را غیرشرعی می دانند.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۴. تعریف نظری متغیرهای بعد محیطی (اکولوژیکی) تحقیق؛ تنظیم: نگارندگان، ۱۳۹۳

بعد محیطی (اکولوژیکی)	احترام به محیط زیست: توصیه های ملی و مذهبی به بهره برداری همراه با آلوده نکردن محیط و...
	هماهنگی با طبیعت: استفاده از نیروی طبیعی (طراحی با طبیعت نه در برابر طبیعت).
	خودبسندگی: تلاش برای بوم آورد بودن مواد و مصالح، طرح ها و...
	پرهیز از بیهودگی: حذف فضاهای مکان گیر و بدون کاربرد در طراحی محیطی.
	نورگرایی: تاکید بر وجود نور و فراهم آوردن محیط های روشن (پرهیز از تاریکی).
	درختکاری: غرس نهال در هرجا (حتی در قبرستانها که معمولاً هر فعالیتی ممنوع است).
	زیبایی شناختی: خلق آثار زیبا و چشم نواز در طراحی کالبدی که حظ بصری ایجاد نماید.
	توجه به محیط های پیراشهری: نقش مناطق پیرامونی شهرها در رویدادهای مهم تاریخی.
	محله محوری: توجه به محیط طراحی شده در حد یک محله.
	توجه به پاکیزگی: توصیه های دینی و ملی در رابطه باآراستگی ظاهر، باطن و محیط زندگی.

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۸ بهار ۹۴
No.38 Spring 2015

مواد و روشها

الف) واحد تحلیل و جامعه آماری تحقیق

با توجه به اینکه موضوع تحقیق حاضر واحد تحلیل این تحقیق عبارتست از:

• خانوارهای ساکن در نقاط روستایی پیرامون شهری در استان کردستان.

• روستاها (مسئولین روستا: دهیار و شورا).

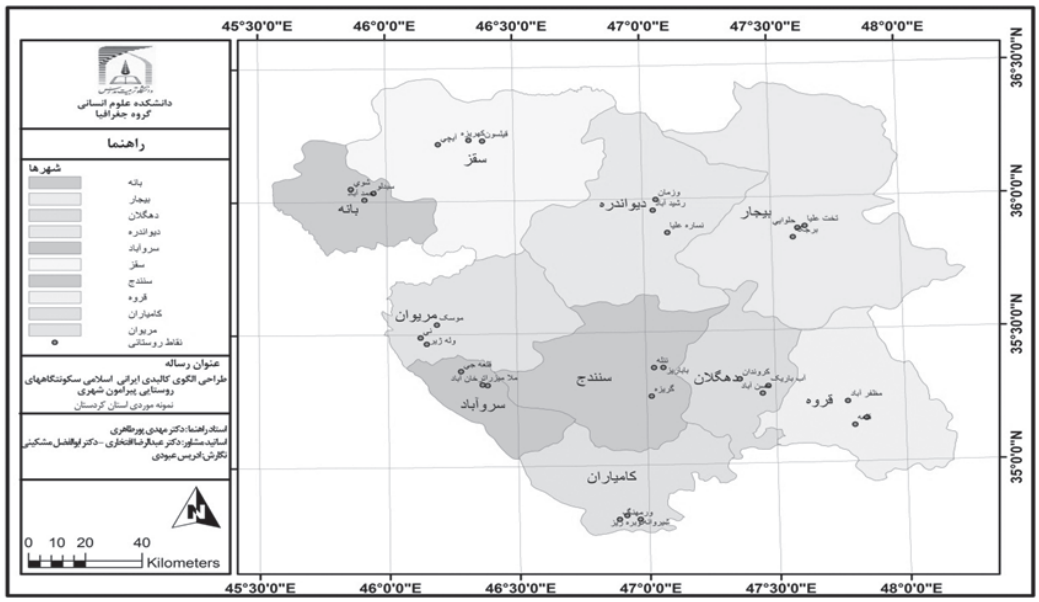
جامعه آماری پژوهش شامل تعداد ۷۲ روستای پیرامون شهری استان و کلیه ساکنین این روستاها به تعداد ۴۴۶۴۰ نفر می باشد که فاصله ی روستای آنها با شهر کمتر از ۱۵ کیلومتر است. در این تحقیق با توجه به ماهیت آن، حجم نمونه با استفاده از **فرمول نمونه گیری** کوکران محاسبه شده است. **شیوه نمونه گیری** در این پژوهش خوشه‌ای می باشد که نمونه های مورد نظر بر اساس معیارهای جمعیت شناختی سن، سواد، شغل و سایر معیارهای منطبق بر اهداف پژوهش چون: فاصله با شهر، داشتن طرح هادی، جمعیت، اهمیت جغرافیایی، اهمیت اقتصادی و... همتاسازی شده و سپس به طور تصادفی انتخاب شدند.

روش نمونه گیری در این پژوهش **خوشه‌ای چند مرحله‌ای** است. بر اساس تخصیص متناسب نسبت به تعداد روستاهای پیرامون شهری در استان که تعداد ۷۲ روستا بود، روستاهای نمونه انتخاب شدند، که در مجموع از ۱۰ شهر استان برای هر شهر تعداد ۳ روستا، جمعاً ۳۰ روستا به عنوان جامعه نمونه انتخاب شد. لازم به ذکر است که روستاهای انتخاب شده روستاهای هستند که جمعیت آنها بیشتر از ۱۰۰ خانوار و دارای طرح هادی می باشند. برای تکمیل پرسشنامه ها نیز در هر روستای نمونه به طور برابر ۱۵ نفر از ساکنان در نظر گرفته شده است.

روش گردآوری داده ها

در این تحقیق بخش اصلی داده ها از طریق پرسشنامه گردآوری گردید. بر اساس نتایج پرسش نامه متخصصان پرسش نامه در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و محیطی پرسشنامه ای طراحی شد و از پاسخگویان خواسته شد به این سوالات که در حال حاضر میزان رعایت هریک از معیارهای موثر بر طراحی کالبدی را چگونه ارزیابی می کنید در قالب ۵ طیف گزینه ای (لیکرت) خیلی زیاد، زیاد، تاحدوی، کم و بسیارکم علامت گذاری کنند. بدین ترتیب میزان رعایت شاخص های ایرانی اسلامی مورد سنجش قرار

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

نقشه ۱. موقعیت ۳۰ روستای مورد مطالعه؛ تنظیم: نگارندگان، ۱۳۹۳

گرفت. ابزار گردآوری اطلاعات برای پاسخگوی به سؤال اول پرسشنامه محقق ساخته می باشد و برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق علاوه بر استفاده از این ابزار همچنین از نرم افزار GIS برای سنجش توزیع فضایی طراحی کالبدی در روستاهای پیرامون شهری استان کردستان استفاده گردید. همچنین با توجه به نیاز و ماهیت پژوهش از ابزارهای زیر نیز جهت رسیدن به نتیجه استفاده شده است: مشاهده (بررسی میدانی محقق)، پرسشنامه (پرسشنامه تکمیل شده توسط روستاییان حومه شهر)، مصاحبه (مصاحبه با دهیار، مسئولین اجرایی شهرها و روستاهای پیرامون، محققین و صاحبنظران مطلع)، آمارنامه های جمعیتی (مرکز آمار ایران)، نقشه های موجود شهر و روستاهای پیرامون (استانداری کردستان)، مطالعات کتابخانه ای (کتابها، مقالات و آرشیو مطالب)، روشهای بصری و مقایسه ای (جداول، نمودارها، نقشه ها و...). به منظور تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق، ابتدا پرسشنامه های تکمیل شده کد گذاری شدند، سپس داده های کدگذاری شده به نرم افزار SPSS انتقال داده شد. پس از انجام عملیات آماری، از جداول توزیع فراوانی، درصد، میانگین، نمودارها و... استفاده شد. همچنین جهت آزمون و سنجش مولفه ها و ابعاد طراحی کالبدی از آزمون T تک نمونه ای و آزمون کای اسکوئر، تحلیل واریانس استفاده شده است. همچنین سنجش توزیع فضایی طراحی کالبدی را به صورت نقشه های GIS نمایش داده ایم.

منطقه

استان کردستان با مساحت ۲۸۲۰۳ کیلومتر مربع مساحت و جمعیت ۱۴۹۳۶۴۵ در غرب ایران مجاور کشور عراق بین ۳۴ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد که این مساحت ۱.۷ درصد از مساحت کل کشور را شامل می‌شود و از نظر وسعت رتبه ۱۶ را در کشور دارا است. (استان شناسی کردستان، ص ۱۱).

تحلیل و یافته ها

الف) یافته های توصیفی

برای بررسی فرضیه تحقیق شاخص های ایرانی اسلامی را در سه بعد طبقه بندی نموده ایم. این سه بعد عبارتند از: بعد اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی و محیطی کالبدی. برای هر بعد ۲۰ سوال طراحی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

نقشه ۲. موقعیت استان کردستان در کشور؛ مآخذ: دفتر تقسیمات سیاسی وزارت کشور ۱۳۹۳

شده بود که ۴۵۰ نفر نمرات بین ۱ تا ۵ خود را به سوالات دادند. فرض بر این بود که اگر نمرات کمتر از ۳ حاصل شده باشد، نشان می دهد که در طراحی کالبدی روستاهای مورد نظر شاخص های ایرانی اسلامی بخوبی رعایت نشده است. پس از بررسی نمرات حاصله از پرسش نامه مشخص شد عموماً شاخص ها از ۵ نمره، نمرات پایین تر از ۳ گرفته اند و میانگین نمرات ۴۵۰ نفری که به هر سوال پاسخ داده اند حدود ۲ تا سه می باشند. در اکثر گویه ها نمرات پایینی به دست آمده و از میانگین نمرات کل ۲۰ گویه، دوباره میانگین گرفته شده که از ۵ نمره، ۲/۷۶ حاصل شده است. این نشان می دهد سکونت گاه های روستایی در بعد فرهنگی اجتماعی بر اساس معیارهای ایرانی اسلامی طراحی نشده اند. وجود مسائل و مشکلات زیادی نیز که در بعد اجتماعی فرهنگی قابل لمس است، نیز موید این مسئله می باشد. در بررسی های میدانی نیز با مسائلی بصورت متوالی برخورد شد، که منشا آن بی نظمی های اجتماعی فرهنگی می باشد. در بعد اقتصادی نیز عموماً نمرات پایینی حاصل شده و میانگین میانگین ها ۲/۷۳۳ به دست آمده است که نشان دهنده عدم رعایت شاخص های ایرانی اسلامی در بعد اقتصادی می باشد. عدم رعایت شاخص ها در این بعد شدت بیشتری نیز دارد. میانگین های به دست آمده برای بعد کالبدی محیطی نیز ۲/۷۳۶ را نشان می دهد که باز هم زیر ۳ می باشند و این عدد نشان دهنده عدم رعایت شاخص ها می باشد. در ممو برای هر سه بعد نمرات کمتر از ۳ حاصل شد و بر این اساس می توان گفت الگوی کالبدی سکونتگاههای روستایی پیرامون شهری از شاخص های ایرانی اسلامی تبعیت نمی کند. پس فرضیه به صورت توصیفی مورد تایید قرار می گیرد.

ب) یافته های استنباطی

۱- انجام آزمون t تک نمونه ای برای ابعاد فرضیه برای تایید فرضیه تنها به تحلیل توصیفی اکتفا نشده است. برای این فرضیه آزمون t تک نمونه ای

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۸ بهار ۹۴
No.38 Spring 2015

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۵. نتیجه آزمون t برای سه بعد فرهنگی اجتماعی، اقتصادی و محیطی و جمع این ابعاد

مطلوبیت عددی ظرفیت مورد آزمون = ۳									
مولفه ها	میانگین	انحراف معیار	انحراف از میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
								پایین تر	بالاتر
فرهنگی	۲/۷۶۵۰	۰/۴۳۸۷۵	۰/۰۲۰۶۸	-۱۱/۳۹۲	۴۴۹	۰/۰۰۰	-۰/۲۳۵۰۰	-۰/۲۷۵۶	-۰/۱۹۴۴
اقتصادی	۲/۷۳۳۵	۰/۳۸۷۸۵	۰/۰۱۸۳۰	-۱۴/۵۵۹	۴۴۸	۰/۰۰۰	-۰/۲۶۶۴۸	-۰/۳۰۲۵	-۰/۲۳۰۵
محیطی	۲/۷۸۵۶	۰/۴۵۸۴۳	۰/۰۲۱۶۱	-۹/۹۲۳	۴۴۹	۰/۰۰۰	-۰/۲۱۴۴۴	-۰/۲۵۶۹	-۰/۱۷۲۰
جمع	۲/۷۶۲۰	۰/۳۲۸۹۳	۰/۰۱۵۵۲	-۱۵/۳۳۵	۴۴۸	۰/۰۰۰	-۰/۲۳۸۰۵	-۰/۲۶۸۶	-۰/۲۰۷۵

جدول ۶. نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (One-Way ANOVA) در ابعاد فرهنگی اجتماعی، اقتصادی و محیطی و کل این ابعاد؛ مآخذ: یافته های تحقیق

مولفه ها	-	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	مقدار آزمون F	سطح معناداری
فرهنگی	بین گروهی	۱۳/۶۱۹	۲۹	۰/۴۷۰	۲/۷۰۹	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۷۲/۸۱۲	۴۲۰	۰/۱۷۳		
	مجموع	۸۶/۴۳۱	۴۴۹			
اقتصادی	بین گروهی	۶/۳۸۱	۲۹	۰/۲۲۰	۱/۵۱۱	۰/۰۴۶
	درون گروهی	۶۱/۰۱۲	۴۱۹	۰/۱۴۶		
	مجموع	۶۷/۳۹۳	۴۴۸			
محیطی	بین گروهی	۱۵/۸۷۶	۲۹	۰/۵۴۷	۲/۹۳۰	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۷۸/۴۸۵	۴۲۰	۰/۱۸۷		
	مجموع	۹۴/۳۶۱	۴۴۹			
جمع	بین گروهی	۶/۹۲۰	۲۹	۰/۲۳۹	۲/۴۰۶	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۴۱/۵۵۱	۴۱۹	۰/۰۹۹		
	مجموع	۴۸/۴۷۱	۴۴۸			

برای مقادیر جمع شده هرسه بعد فرهنگی اجتماعی، اقتصادی و محیطی و همچنین برای مجموع این سه بعد در SPSS مشاهده می شود محاسبه گردیده است.

با توجه به مقادیر جدول بالا که مربوط به نتایج آزمون t می باشد، چون سطح معنی داری (sig) با سطح اطمینان ۹۵% از ۰/۰۵ کمتر می باشد (sig= ۰/۰۰) در نتیجه فرض صفر رد می شود و فرضیه پژوهشگر تایید می گردد. به عبارت دیگر می توان گفت که در تک تک ابعاد سه گانه یادشده و همچنین جمع این سه بعد، شاخص های ایرانی اسلامی رعایت نشده است.

۲- آزمون Chi-square برای فرضیه تحقیق

برای فرضیه همچنین آزمون Chi-square در هر سه بعد فرهنگی اجتماعی، اقتصادی و محیطی گرفته شد با توجه به مقادیر به دست آمده چون سطح معنی داری (sig) کمتر از ۰/۰۵ می باشد، در نتیجه می توان گفت تفاوت بین موارد مشاهده شده و موارد مورد انتظار به لحاظ آماری معنادار است و می توان فرضیه صفر را رد و فرضیه محقق را تایید کرد. به عبارت دیگر می شود گفت که در سه بعد فرهنگی اجتماعی، اقتصادی و محیطی طراحی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

کالبـدی سـکونتگاه های روسـتایی پیرامـون شـهری اسـتان کردسـتان شـاخص های ایرانی اسـلامی رعایت نشـده است.

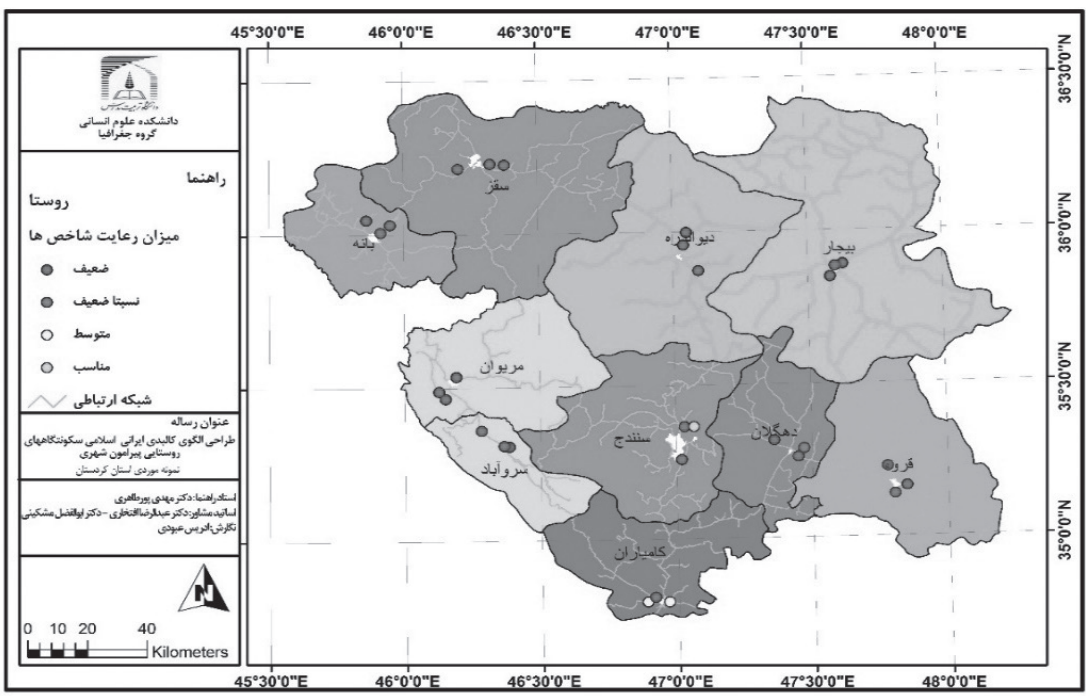
۳- آزمـون واریانـس یـک طرفـه (One-Way ANOVA) بـرای فرضیـه تحقیـق

بـرای اینکه از بررسـی کامل فرضیه اول مطمئن شـویم آزمـون واریانـس یـک طرفـه (One-Way ANOVA) را بـرای مقادیر جمع شـده سـه بعـد فرهنگـی، اجتماعی، اقتصـادی و محیطـی و همچنیـن جمـع ابعاد روسـتاها انجـام داده ایم.

همان طـور کـه از جـدول فـوق اسـتنباط می شـود، در ایـن آزمـون هـم مثـل آزمون هـای قبلـی سـطح معنـا داری (sig) در هـر چهاربخش کمتر از ۰/۰۵ می باشـد و بـه لحاظ آماری در ابعـاد فرهنگی اجتماعی، اقتصادی و محیطـی و کل این ابعاد بین روسـتاها تفـاوت معناداری قابـل مشـاهده مـی باشـد. غیـر از ایـن مسـئله کـه در همـه روسـتاها به طور کلی شـاخصهای ایرانی اسـلامی رعایـت نشـده، بیـن آنهـا نیـز تفاوتهایی قابل مشـاهده مـی باشـد. همچنیـن ایـن آزمـون بـا توجـه بـه دامنـه تغییـرات مقـدار کای اسـکوئر بـه دسـت آمده بـرای هر گویـه، طیـف بنـدی روسـتاها را در هر بعـد و همچنین جمع ابعاد پیشـنهاد داده اسـت. بر اسـاس پیشـنهادات آزمـون، در نـرم افـزار GIS نقشـه هـای هـر بعـد تولید شـده که دیـد فضایی و نـوع پراکندگی مکانی را نشـان مـی دهد.

نتیجه گیری و جمعبندی

روسـتاهای پیرامون شـهری نقاطی حسـاس می باشند کـه کالبـد آنها بـه سـرعت تغییر مـی نمایـد و نیازمند مراقبـت ویـژه ای مـی باشـند. روسـتاهای ایـن تحقیق نیـز از نظـر کالبـدی دچار تغییراتی شـده بودنـد که بی نظمی های فضایی را در پی داشـته اسـت. روسـتاها از نظـر سـاختار اقتصـادی، کالبدی و فرهنگـی- اجتماعی تغییراتـی پیـدا کرده انـد که موجب تغییـر عملکرد آنها نیـز شـده اسـت. از نظر سـاختار اقتصـادی بـا تغییرات کاربـری اراضـی روسـتایی اقتصاد کشـاورزی روسـتا به اقتصاد خدماتی، بسـاز بفروش و کارگری در کارگاههای

نقشه ۳. پراکندگی میزان رعایت شاخص های ایرانی اسلامی در هر سه بعد فرهنگی اجتماعی، اقتصادی و محیطی ۳۰ روستای مورد مطالعه؛ تنظیم: نگارنده

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

شـهری تبدیل شـده اسـت. از نظر کالبدی که بیشترین تغییـرات محسـوب می شـود در گسـترش کالبـدی، کاربـری اراضـی، سـرانه فضـای مسـکونی، معمـاری خانه هـا و معابـر عمومـی تغییـرات زیـادی مشـاهده می شـود کـه با افزایـش جمعیت و سـاخت و سـازهای غیراسـتاندارد به مکان هایی مسـئله دار تبدیل شده اند. از نظر فرهنگی- اجتماعی نیز تغییرات فرهنگی همسـو بـا تغییرات فضـای زندگی نبوده و هنوز این روسـتاهای شـهری شـده مسـائل فرهنگی اجتماعـی زیـادی دارند کـه موجـب مشـکلات اجتماعـی بصـورت تناقضـات فرهنگی، بزهـکاری، قانون گریزی و عـدم رعایت حقوق دیگـران نمـود پیـدا کـرده اسـت. از نظر عملکـردی نیز این روسـتاها عملکرد تولیدی گذشـته خود را از دسـت داده و بـا افزایـش قیمت زمین ها مشـاغل تولیدی جای خـود را بـه کارهـای خدماتی، مشـاغل کاذب شـهری و واسـطه گـری در معامـلات زمین و مسـکن داده اسـت. بـا از بیـن رفتـن فاصلـه شـهر با ایـن روسـتاها عملکرد خوابگاهـی، مهاجرپذیـری و کارگاهـی ایـن نقـاط نیـز تقویت شـده اسـت. معضلات سـاختار کالبـدی، کمبود امکانـات عمومـی و رفاهـی، عـوارض زیسـت محیطـی، اسـتانداردهای مسـکن، اشتغال، آسـیب های اجتماعی، مشـاغل کاذب و تناقضـات فرهنگـی- اجتماعـی از مهمتریـن مسـائل این روسـتاها می باشـد.

در ایـن تحقیـق بیشـترین تاکیـد بـر بعـد کالبـدی تغییـرات روسـتاهای پیرامـون شـهری بـود و اینکـه آیا در چهـره کالبـدی روسـتاها معیارهـا و شـاخص های ایرانـی اسـلامی رعایـت شـده اسـت؟ بـا توجـه بـه مطالعـات انجـام گرفته و تحقیق میدانی مشـخص شـد کـه ایـن معیارها در ابعـاد اجتماعی فرهنگـی، اقتصادی و کالبـدی محیطـی بـه طـور آشـکاری رعایت نشـده و همین مسـئله سـبب ناپایـداری کالبـدی این روسـتاها شـده بـود. متخصصیـن نیـز بـر ایـن عقیـده بودنـد که در صـورت طراحـی کالبـدی مبتنـی بـر شـاخص های ایرانـی اسـلامی مـی توان زمینـه پایداری و توسـعه این روسـتاها را فراهـم آورد. در نتیجه الگویی پیشـنهاد می شـود که بتواند جوابگوی مسـائل کالبـدی مناطق مورد مطالعه باشـد.

پیشنهادات

مهمتریـن پیشـنهادات تحقیـق می تـوان مـوارد زیر را برشمرد:

۱) تاکید هرچه بیشـتر بر مشـارکت روستاییان در طراحـی کالبـدی: تاکیـد بـر اصـل مشـارکت در برنامـه ریـزی از ایـن جهـت اسـت کـه توسـعه بیش از همـه بـه انگیزش و یادگیـری نیازمند اسـت و در بهبود و کفایـت مسـتور توانایی های درونی تجلـی می یابد. در برنامـه هـای عمـران و نو سـازی روسـتاها همـواره عدم توجـه بـه مشـارکت مؤثر مـردم بـه عنـوان اصلی ترین عنصـر مـورد نظـر در ایجـاد حوزه هـای برنامه ریـزی مـورد غفلت واقع شـده اسـت.

۲) انتخاب شـکل و الگوی مناسـب رشد شهرها: با انتخاب شـکل مناسـب شـهر می توان هنوز جمعیت بیشـتری از جمعیـت کنونـی شـهرهای اسـتان را نیـز سـازماندهی کـرد بـدون آنکه نیاز به تصـرف زمین های پیرامون باشـد.

۳) هدایـت توسـعه شـهرها در جهـات بهینـه توسـعه: بـا هدایـت شـهر در جهـات بهینـه توسـعه مسـیرهای مناسـبی بـرای گسـترش آینـده شـهرها انتخـاب می شـود کـه لزومـاً زمینهـای کشـاورزی و روسـتاهای پیرامـون را نابـود نمی کنـد.

۴) تاکیـد بـر معیارهـای ایرانـی اسـلامی در ساخت و سـازهای روسـتاهای پیرامونی: از طریق نظـارت دقیق تـر و کنترل سـاخت و سـازهای پیرامونی شـهر می تـوان از رشـد بی رویـه آن خصوصـاً از نظـر کالبـدی جلوگیـری کرد.

۵) جلوگیری از رشـد سـریع سـاخت و سازهای غیـر قانونی لبه های شـهر: نـه تنهـا روسـتاها باید مـورد کنترل شـدید قـرار گیرند، بلکه لبه هـای خارجی محـدوده شـهر نیـز باید بر اسـاس ضوابط صحیح شـهر سازی گسـترش یابند.

۶) اسـتفاده از تجربیات سـایر کشورهای اسلامی در زمینـه طراحـی کالبـدی سـکونتگاههای روسـتایی پیرامون شـهری.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

منابع و ماخذ

۱) افتخـاری، عبدالرضـا، بـدری، سـید علی و سجاسـی قیـداری حمـدالله (۱۳۹۰)، بنیان های نظریـه ای برنامه ریزی کالبدی مناطق روسـتایی، انتشارات بنیاد مسکن، معاونت عمران روسـتایی.

۲) ایرانی، جمال و همکاران (۱۳۸۷)، جغرافیای اسـتان کردسـتان، شـرکت نشـر کتـاب هـای درسـی ایـران، تهران.

۳) بنیـاد مسـکن انقـلاب اسـلامی(۱۳۹۲)، مطالعـه طـرح الگـوی طرح ریزی کالبـدی در روسـتاهای حریم شهر ها.

۴) پورطاهـری، مهـدی و افتخـاری عبدالرضـا (۱۳۸۳)، تحلیـل نقـش و روابـط متقابل شـهر و روسـتا در تحول نواحـی روسـتایی اسـتان قزوین، فصلنامه مـدرس علوم انسـانی، دوره ۸، ش۴.

۵) پیرنیـا، محمـد کریـم (۱۳۷۲)، آشـنایی بـا معماری اسـلامی ایران، انتشـارات دانشـگاه علم و صنعـت ایران.

۶) سـرتیپی پور، محسـن (۱۳۹۱)، رویکرد محلی گرایی در معمـاری روسـتاهای ایـران، مقاله علمی- پژوهشـی، مقالـه ۸، دوره ۱، شـماره ۲، زمسـتان ۱۳۹۱، صفحـه ۱۴۶-۱۲۹.

۷) عبـودی، ادریـس (۱۳۸۸)، ارزیابـی گسـترش افقـی شـهر سـقز و اثرات آن بر سـاختار و عملکرد روسـتاهای پیرامون، پایان نامه کارشناسـی ارشـد جغرافیا، دانشگاه تهـران، به راهنمایـی دکتر مجتبـی قدیری.

۸) قاسـمی، اکرم (۱۳۹۱)، ارزیابی شهر جدید هشتگرد بـر مبنـای شـاخصه هـای شهرسـازی ایرانـی اسـلامی، پایـان نامـه کارشناسـی ارشـد رشـته جغرافیـا و برنامه ریـزی شـهری دانشـکده علـوم انسـانی دانشـگاه تربیت مـدرس بـه راهنمایـی دکتـر ابوالفضل مشـکینی.

۹) مزینانـی، محمد(۱۳۸۲)، احیا و سـاماندهی کالبدی روسـتاهای شهری(روسـتاهای ملحـق شـده بـه شـهر) پایان نامه کارشناسـی ارشد شهرسـازی، دانشگاه تربیت مـد س بـه راهنمایـی دکتـر محمد رضا پـور جعفر.

۱۰) مهـدوی نـژاد، محمدجـواد (۱۳۸۳)، حکمـت معمـاری اسـلامی، نشـریه هنرهـای زیبـا، ش ۱۹.

۱۱) نقـی زاده، محمـد (۱۳۹۱)، تاملـی در شـناخت مبانی مسـکن اسـلامی ایرانـی، ماهنامه هنـر، ش ۱۷۰، آبـان ۱۳۹۱.

12) Anderson, W.P., Kanaroglou, P.S. and Miller, E.J. (1996).”urban form, energy and the environment: a review of issues, evidence and policy" Urban Studies, 33(1), pp7-35.

13) Annemarie Schimmel and Barbar Rivolta,The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series, Vol. 1, No. 50.

14) Backhouse, Tim (2009), Only God is Perfect, Islamic and Geometric Art, Retrieved 25.

15) Eveline S. van Leeuwen(2010), Urban-Rural Interactions, Towns as Focus Points in Rural Development, Department of Spatial Economics, Amsterdam, Netherlands. Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2010.

16) Dasgupta Biplab (1993),"Public Housing and Migration:A Multi-level Modeling Approach" Int .Jou .Popul .Geo ,Vol.3,P.277.

17) Davies, Penelope J.E. Denny, Walter B. Hofrichter, Frima Fox. Jacobs, Joseph. Roberts, Ann M. Simon, David L. Janson's History of Art, Prentice Hall,(2007) , Upper Saddle River, New Jersey. Severth Edition.

18) Dipl.-Ing. Gunther Geller (2012), Sustainable Rural and Urban Ecosystems: Design, Implementation and Operation, springer, Germany.

19) Francis,D.K.Ching,(1996) Architecture, form, space and orde, New york: john willy and sons.

20) Hashem-Nejad H., Molanaei Salah-Al-Din, (2009), Architecture with a View of the Sky: Rural Habitats- Especial Structure in Rural Zagros Architecture (Kurdistan Region) , Journal of Fine Arts, 36, 17-26.

21) Janvery de Alain, Sadoulet Elisabeth(2007),Toward a Teeritorial Approach To Rural Development, Electronic Jurnal of Agricultural And Development Economics, Agricultural Development Economics.

22) J. Dennis Thomas(2014) Urban and rural decay photography : how to capture the beauty in the blight, First published 2014,by Focal Press,london.

23) Zhang, T (2000), Land Market and Government.s Role in Sprawl.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]